

מראה מקומות, שיעור מאת הג"ר שמעון ברטמן שליט"א

בבא מציעא עא. - בענין איסור הלוח בריבית, ואם איסור ריבית הוא כעין גזל

נקודות שנידונו בשיעור זה:

- האם איסור ריבית הוא מפני שחיסר ממון חברו (כעין גזל), אע"פ שהלוח משלמו מרצונו, או איסור בעלמא שאינו שייך לגזל? ואם הוא משום גזל, למה חל איסור ריבית גם על הלוח?
- מבואר בראשונים שהתיר ר"ת להלוות למומר בריבית כיון שאינו "אחיד". וצ"ע, דמ"מ אסור גם ללוות בריבית, וכיון שאסור למומר זה ללוות בריבית היה ראוי לאסור להלוות לו בריבית משום "לפני עור"?
- בריטב"א מבואר שלא אסרה התורה ריבית ללווה במקום שאין איסור למלוה - ומשמע מזה שאיסור ריבית הוא משום גזל ואיסור הלוח הוא משום שהוא מסייע למלוה לעבור על איסור זה. וצ"ע, דבתחילת הפרק כ' הריטב"א להיפך, דמדאסרה רחמנא גם ללווה לשלם ריבית יש ללמוד שאין איסור ריבית משום שמחסרו ממון, כעין גזל, אלא גזל"כ!
- אם איסור ריבית הוא מפני שהוא מחסר ממון חברו, האם האיסור המוטל על הלוח הוא מפני שהוא מכשיל את הלוח, או מפני שהוא משתתף בהלוואת ריבית?

1. משנה בבא מציעא ע:, וז"ל, "אין מקבלין צאן ברזל מישראל מפני שהוא רבית, אבל מקבלין צאן ברזל מן הנכרים, ולוין מהן ומלוין אותן ברבית, וכן בגר תושב."

2. נימוקי יוסף בבא מציעא עא. (דף מב. בדפי הרי"ף), וז"ל,

אחיד הוא אלא מפני שהוא כרוף אבל במומר לעבודת כוכבים לאו אחיד הוא. וא"ת מ"מ כיון שהוא עצמו מוזהר שלא ללוות ברבית משום לאו דלא תשיך, דהא ישראל הוא, נמצא שמי שמלוה אותו עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול, לאו קושיא היא שכיון שאין אנו מוזהרי' שלא ללוות לו אף הוא אינו מצווה שלא ללוות ממנו, דמשום אזהרתיה דמלוה הוא דאזהריה רחמנא ללווה דהא לא כתיב לא תלוה אלא לא תשיך, שהוא אזהרה ללווה שלא יגרום למלוה לישוך.... ומיהו ללוות מהם אסור משום איסורא דידיה, שהרי מחויב הוא במצות ולמלוה אזהריה רחמנא, הלכך אסור ללוות מהם ברבית משום ולפני עור לא תתן מכשול."

"ונשאל ר"ת ז"ל על בן מומרת לעבודת כוכבים אחת אם מותר להלוות לו ברבית, והתיר משום דקיי"ל דמומרי' לעבודת כוכבים היו מורידין ולא מעלין וכיון דגופן כן ממונן לא כ"ש, וכ"ת הרי מוסר לאנסים דגופו היה שרי וממונו אסור למ"ד בפרק הגוזל (דף קיט.). דממון מסור לאנסים אסור לאבדו ביד, לא דמי דהתם הוא דחיישינן דילמא נפיק מיניה זרעא מעליא אבל במומר לעבודת כוכבים ליכא למימר הכי כיון שנטמע בין העובדי כוכבים. ודעת הרמב"ן ז"ל נמי להתיר, דהא בפרק אין מעמידין (דף כו ע"ב) קיי"ל דכל שמורידין לא מיקרי אחיד וברבית כתיב אחיד, ואע"ג דבמסור לאנסים היו מורידין ואסור להלוותו התם לאו משום דלא מיקרי

3. רא"ש פרק ה' דבבא מציעא סימן נ"ב, וז"ל, "ישראל שיצא מן הכלל וכפר בעיקר מותר להלוותו ברבית, דאין מצווין להחיותו ולא קרינא ביה וחי אחיד עמך... ומ"מ אסור ללוות הימנו ברבית דאע"פ שחטא ישראל הוא והנותן לו רבית עובר אלפני עור לא תתן מכשול ועל לא תשיך, אבל מומר הנותן לישראל רבית אין עובר על לא תשיך כיון שמותר להלוותן ברבית."

4. חידושי הריטב"א (החדשים) בבא מציעא עא., וז"ל, "ולענין משומד כבר הורה ר"ת והרמב"ן כי מותר להלוות לו ברבית, ולא כמו שאמרו משמו של רש"י שאסור, והטעם להתיר משום דמשומד זה לאו אחיד הוא וכדאמרינן בפ"ב דע"ז (כ"ו ב') אני שונה לכל אבדת אחיד לרבות את המשומד ואת אמרת מורידין, דאלמא כל שמורידין אותו לבור לאו אחיד הוא."

5. תוספות בבא קמא קיב. ד"ה אע"פ שהן יודעין שהם של רבית, וז"ל, "וא"ת והיכי מדקדק מינה דכרשות לוקח דמי, דאפילו לאו כרשות לוקח דמי א"ש דפטורין, כיון דמדעת נתן לו ליתנהו גביה בתורת גזילה אלא בתורת הלואה ולכך אין חייבין להחזיר דמלוה על פה אינו גובה מן היורשין. וי"ל דאע"ג דמדעת נתנם לו איתנניהו גביה בתורת גזילה, דהוי כנתינה בטעות דלא נתן לשם מתנה אלא בתורת רבית."

6. גמרא בבא מציעא סא., וז"ל, "אמר רבא: למה לי דכתב רחמנא לאו ברבית, לאו בגזל, לאו באונאה? צריכי. דאי כתב רחמנא לאו ברבית משום דחידוש הוא, דאפילו בלוה אסרה רחמנא. ואי כתב רחמנא לאו בגזל משום דבעל כרחיה, אבל אונאה אימא לא. ואי כתב רחמנא לאו באונאה משום דלא ידע דמחיל. חדא מחדא לא אתיא, תיתי חדא מתרתי. הי תיתי? לא לכתוב רחמנא לאו ברבית, ותיתי מהנך, מה להנך שכן שלא מדעת תאמר ברבית דמדעתיה. לא לכתוב רחמנא לאו באונאה, ותיתי מהנך, מה להנך שכן אין דרך מקח וממכר בכך. אלא לא לכתוב רחמנא לאו בגזל ותיתי מהנך, דמאי פרכת? מה לרבית שכן חידוש, אונאה תוכיח, מה לאונאה שכן לא ידע ומחיל, רבית תוכיח. וחזר הדין, לא ראי זה כראי זה, ולא ראי זה כראי זה, הצד השווה שבהן שכן גוזלו, אף אני אביא גזל."

והידידושי הריטב"א (החדשים) שם, וז"ל, "שכן חדוש הוא דאפילו ללוה אסרה רחמנא. פירוש, וזה היה לנו לראיה שאין איסור זה למלוה מחמת שהוא מחסרו ממון, דא"כ היאך אסריה על הלוה, אלא ודאי גזרת הכתוב היא. והא דאמרי' דלא ליכתוב לאו ברבית, פי' היינו במלוה שהוא מחסר ממון חברו, אבל לגבי לוח ודאי חידוש הוא ואיצטריך."

7. גמרא בבא מציעא סב., וז"ל, "הגזלנין ומלוי רבית, אף על פי שגבו מחזירין. גזלנים, מאי אף על פי שגבו איכא? אי גזול גזול, אי לא גזול גזלנין קרית להו? אלא אימא: גזלנין מאי ניהו מלוי רבית, אף על פי שגבו מחזירין."

8. משנה וגמרא ערכין כב., וז"ל, "משנה שום היתומים שלשים יום, ושום ההקדש ששים יום, ומכריזין בבקר ובערב. גמרא במאי עסקינן? אילימא בבעל חוב עובד כוכבים, מי ציית? אלא פשיטא בבעל חוב ישראל, אי דקאכיל רביתא מי שבקינן ליה? ואלא דלא קאכיל רביתא, וקתני: נזקקין, בשלמא לרבי יוחנן מוקי לה בכתובת אשה, אלא לרב אסי קשיא... לעולם בבעל חוב עובד כוכבים שקיבל עליו לדון בדיני ישראל. אי הכי רבית נמי לא לישקול! שקיבל עליו לזו ולא קיבל עליו לזו."

9. ביאור הגר"א יורה דעה קנ"ט ס"ק ד', וז"ל, "ויש מחמירין כו'. כמ"ש בפ"ו דסנהדרין אע"פ שחטא ישראל הוא ובספ"ד דיבמות (מ"ז ב') דאי הדר כו', אבל סברא ראשונה ס"ל דאע"ג דישראל הוא מ"מ לאו אחיך הוא ואי אתה מצווה להחיותו וברבית האיסור משום וחי אחיך כמ"ש בתורה וכמ"ש ברפ"ה דב"מ (ס"ב א')."

10. רמב"ן בבא מציעא סב., וז"ל, "משום דהאי לאו לאו ניתק לעשה הוא, שעל נתינת הרבית הקפידה תורה אע"פ שהחזיר, ומלוה חייב כמו שחייב לוח, דלאו משום ממון הוא דחייביה רחמנא אלא מפני שזה מעשה איסור בין החזיר בין לא החזיר, ומה שהזקיפתו תורה להחזיר מצוה באפי נפשה היא ולא לתקוני לאויה, והכא בשלא גבה ובקרועי שטרא פליגי, וזהו פירוש לפי רש"י ז"ל ונכון הוא."

11. תוספות ע. ד"ה מעות של יתומים מותר להלוותן ברבית, וז"ל, "ה"מ למיפרך תיפוק ליה משום לוח דקעבר בלא תשיך אלא דעדיפא פריך, א"נ קסבר דלא מחייב לוח משום לא תשיך אלא כשגם המלוה מוזהר."

12. ט"ז יו"ד סימן קנ"ט ס"ק ג', וז"ל, "מומר מותר להלוותו כו'... אבל להלוות ממנו ולתת לו רבית ודאי אסור, שהרי הוא עושה איסור במה שלוקח ממך א"כ שייך בנותנו משום לא תשיך לאחיך, דאעפ"י שחטא ישראל הוא, ובטור כתב והנותנו לו עובר משום לפני

עור וגוי, והכוונה דגם על זה עובר, ונקט האי לאו לפי שגם עיקר הלאו אפ"י בישראל מישראל, דהיינו לא תשיך, הוא טעמו שלא יגרום חטא למלוה כמו שזכרנו.

13. גמרא סנהדרין נה: וז"ל, "תא שמע: בת שלש שנים ויום אחד מתקדשת בביאה... ואם בא עליה אחד מכל העריות האמורות בתורה מומתין על ידה, והיא פטורה. אחד מכל עריות ואפילו בהמה, והא הכא דקלון איכא תקלה ליכא, וקתני: מומתין על ידה! כיון דמזידה היא תקלה נמי איכא ורחמנא הוא דחס עלה, עלה דידה חס, אבהמה לא חס."